

Visszaélés a hadi felszereléssel, avagy tetten ért médiumok

Absztrakt. Az esszé Friedrich Kittler ama tézisével foglalkozik, mely szerint a hadieszközök nem rendeltetészerű használata viszi előre a technológiai fejlődést heurisztikus perspektívaként. Innen nézve magyarázható, hogy bár a „média határozza meg a helyzetünket”, lehetséges kreatív módon bánni a médiumokkal.

A humán tudományok jövőjéről folyó jelenlegi viták egyre inkább arra a kérdésre összpontosítanak, hogy miként tudnának belebocsátkozni az új digitális paradigmába. Friedrich Kittler munkássága, úgy tűnik, tele van e sürgető kérdésre adható válaszokkal. Médiaelmélete univerzális médiumként ismerte fel a számítógépet, ő maga pedig folyamatosan hangoztatta annak szükségszerűségét, hogy a kultúratudósoknak aktívan kellene foglalkozniuk a technikával. Ugyanakkor a német médiaelmélet aligha biztosít erős programot a digitális bölcsészet számára. Arra kívánok rámutatni, hogy e tartózkodás oka abban a tényben rejlik, hogy Kittler munkássága a médiatechnika két, láthatólag ellentmondásos perspektíváját képviseli.

Kittler írásait szemügyre véve a dolgok elsöre meglehetősen egyértelműnek és könnyűnek látszanak. Kittler elméleti és gyakorlati szinten is foglalkozott a médiatechnikával. Közismerten azt hangoztatta, hogy a médiaelmélet pusztán a médiatörténet marad, amíg a médiatudósok csak hallomásból ismerik a felsőbb matematikát.¹ Épített egy szintetizátort, és számítógépes programok hatalmas tömegét hagyta hátra, amely megmutatta, hogyan vizsgálta a számítógépet nemcsak elméleti, hanem gyakorlati vagy performatív nézőpontból is. A *Védett üzemmódhoz*² és a *Nincs szoftverhez*³ hasonló szövegekben bemutatta számítástechnikai tudását, és megfogalmazta az imperatívuszt, mely szerint mindannyiunknak be kellene néznünk a számítógépünk burkolata alá. Úgy tűnik, mindez az emberi lény technikában való aktív részvételét implikálja – a médiaelméleti szakember a technológia olyan kutatójává válik, aki képes megérteni a médiumokat, dolgozni velük és átalakítani azokat.

Ez a perspektíva ugyanakkor azzal a disztópikus berendezkedéssel kerül ellentmondásba, amely szerint a média átveszi az uralmat. Kittler egyértelműen hangot adott annak a felfogásnak, hogy „a médiumok határozzák meg helyzetünket”.⁴ Mindeközben a diskurzuselemzés azon belátását is, mely szerint minden megnyilatkozást bizonyos szabályok irányítanak és határoznak meg,

---

1 Friedrich KITTLER, *Gramophone, Film, Typewriter*, California: Stanford, 1999, xiv.

2 Friedrich KITTLER, *Protected Mode = Uő, Literature, Media, Information Systems*, Amsterdam, 1997, 156–168.

3 KITTLER, *There is No Software = Literature, Media, Information Systems*, 147–155.

4 KITTLER, *Gramophone, Film, Typewriter*, xxxix.

azzá a médiaelméleti kvintesszenciává terjesztette ki, hogy a technikák mediális apriorit alkotnak, amely ellenőrzése alatt tartja cselekvési területünket. Még tovább ment, amikor azt állította, hogy a médiumok nemcsak tudásunkat és diszkurzív interakcióinkat irányítják, hanem megelőzik az érzékeinket, megkonstruálják a valósághoz való hozzáférésünket is. Kittler szerint a médiumok alkotják meg azt a keretet, amelyben az emberi ágensek manőverezhetnek. Nem arról van szó, hogy az „ügynevezett ember” irányítja a médiumokat, hanem a médiumok hozzák létre azokat az interfészeket, amelyek lehetővé teszik az emberi szubjektum számára, hogy környezetével érintkezzen.

Ha tekintetbe vesszük e két perspektívát, a médiaelmélettel foglalkozó Kittler és a médiumok terén gyakorlati szempontból is járatos Kittler perspektíváját, ellentmondásos távlatot nyerünk a médiumokra. Egyrészt előttünk áll valaki, akinek ez a hobbi; aki a technológia mélyére akar hatolni azáltal, hogy rendszereket kutat, készülékekkel bütyköl, médiumokat manipulál. Másrészt az a médiaelméleti szakember, aki amellet érvel, hogy a médiumok olyan mélyen gyökeresnek a kommunikációs és diszkurzív rendszereinkben, hogy minden cselekvést megelőzzenek. Ez az együttállás veti fel a kérdést: hogyan lehetséges a médiumok szabad felderítése a használaton keresztül, amikor ezek a médiumok eleve meghatározzák, hogy mit lehet tenni? Úgy hiszem, erre a kérdésre a válasz Kittler híres, a hadi felszereléssel való visszaélésről szóló aforizmájában rejlik.

Kittler szerint a technikák többnyire a harctéri használatokból fejlődtek ki, és erre még a Beatles *Sárga tengeralttjáró* című dalában is bizonyítékra lel.⁵ Ugyanakkor a katonai táptalaj nem valamiféle stabil és elszigetelt élőhely, hanem nyitott terület, ahonnan a technikák átszivároghatnak a civil szférába a kreatív újrafelhasználás, azaz a nem rendeltetészerű használat révén. Ennek megfelelően a hadi eszközökkel való visszaélést többnyire a médiumok evolúciójára vonatkozó kijelentésként értik. Kittler felvázolja, hogy a médiumok miként fejlesztik vagy alakítják át működésük kontextusát a katonai és a civil szféra közötti átmenet során. Miközben nem a haditechnika szabadul fel szándékolt használati módja alól, hanem inkább a civil társadalom kerül a mozgósítás állandósuló állapotába. Kittler nevezetes mondása szerint: „Diszkóink megtorló csapásra készítik fel fiataljainkat.”⁶ Ugyanakkor azt gondolom, hogy a visszaélés a hadi eszközökkel magában foglal egy másik dimenziót is, és nemcsak a médiumok evolúcióját írja le, hanem megválaszolja a kérdést, hogyan érhetjük tetten a médiumokat [how to do things with media] – megalkotja a médiumhasználat elméletét.

Kittler a *Gramofon, film, írógép* című munkájában említi meg, hogy a rádiómérnök Hans Bredow arra használta az első világháborúban a nyugati front lövészárkait összekötő rádió kommunikációs rendszereit, hogy szórakoztató műsorokat és híreket közvetítsen. Bár ezt a használatot gyorsan megszüntették a vezető hatalmak, Kittler azon központi jelentőségű pillanatként ismeri fel ezt, amikor kezdetét vette a modern szórakoztatóipar, amelyet aztán soha többé nem lehetett megfékezni.⁷

Igencsak egyedülálló jelenet ez Kittler munkásságában, aki folyton Nietzsche szavait ismételtette, mely szerint íróeszközeink együtt dolgoznak

---

5 Friedrich KITTLER, *Rockmusik: Ein Missbrauch von Heeresgerät. Appareils etMachines a Représentation. MANA. Mannheimer Analytica* 8 (1988), 87–101.

6 KITTLER, *Gramophone, Film, Typewriter*, 140.

7 *Uo.*, 96–97.

velünk a gondolatainkon. Ám egyszerre csak itt van egy olyan emberi lény, aki beavatkozik a médiumok kapcsolási rajzaiba, és beiktatja saját szubjektív óhajait és vágyait, miközben bütyköli és manipulálja a technikát. Bredow ugyanakkor nem írja felül a médiumok rendszerét, inkább ingerli azt, ez az ingerlés pedig egy nem szándékos, mégis hatalmas változást hoz a rádióhasználat tekintetében. A jelen perspektívájából Bredow úgy bánik a médiummal, mint egy hacker, túlmegy a médiumok használatának előírt módján, meghackeli a rádióadás rendszerét, hogy e technika új alkalmazásait kezdeményezze.

Steven Levy könyve, a *Hackerek*,⁸ amely e kérdések tekintetében alapvető forrás, hasonló előfeltevésből indul ki. A modern hackerkultúra eredetét az MIT Model Railroad Clubban látja, ahol egy csapat fiatal bolondozott a technikával, és nyert hozzáférést korai számítástechnikai eszközökhöz. Ők sem azokra a tudományos célokra használták ezeket a számítógépeket, amelyekre azokat szánták, hanem elkezdtek programozni és számítógépes játékokat játszani. Itt a hackelés a technikába való rendkívül kreatív belebocsátásként érthető, amely a technika lehetőségeinek folyamatos bővítéséből áll. Természetesen van a hackelésnek másik oldala is. A köztudatban a hacker olyasvalaki, aki betör a számítógépes rendszerekbe és tönkreteszti azokat. A Wikipedia és más források megpróbálják világosan elhatárolni a hobbihackert, aki érdeklődik a számítógépek iránt, és a bűnözőket, akik rendszereket tesznek tönkre. Kittler közismert megjegyzése a hadi felszereléssel való visszaélésről ugyanakkor arra mutathat rá, hogy az egyik nem létezhet a másik nélkül. A hacker alakja, aki behatol a technikába és átalakítja azt, mélyen médiaelméleti perspektívát jelenít meg, valamint bemutatja, hogyan foglalatoskodjunk a médiumokkal azáltal, hogy beavatkozunk a működésükbe annak érdekében, hogy megértsük és visszafejtsük őket. Valóban, a hackelés alternatív története az, hogy a hackerek nem azért hatolnak be számítógépes rendszerekbe, hogy feltörjék vagy megsemmisítsék, hanem hogy megismerjék őket. Egy rendszer feltörése és szétbontása ebben az értelemben nem pusztán technikai bűntény, hanem heurisztikus gyakorlat is.

A kérdés tehát a következő: hogyan fordítható át ez a feltevés a médiaelméleti szakemberek és a kultúratudósok munkájában? Az imperatívusz, hogy mélyebb szinten foglalkozzunk a technikával, úgy is érthető, hogy forduljunk el az olyan kulturális artefaktumoktól, mint az irodalom és a művészetek, és kizárólag a technikai rendszerek kutatására fókuszáljunk. Én ugyanakkor arra kívánok rámutatni, hogy a technikára való összpontosítás hasznos távlatot ad a médiaelméleti szempontból tájékozott kultúraelemzés számára. Egy efféle perspektivikus váltás után a tudósnak nem hermeneutikai módon kell megértenie a kultúrát, hanem a kulturális műalkotások meghackelésére kell törekednie abból a célból, hogy feltárja működésüket. Kittler irodalomtudományi tevékenysége lehet a modellje annak, hogyan lehet ezt csinálni.

Az 1800 körüli időszakot vizsgálva Kittler a romantikát médiumok hálózataként írta le, amely olyan új olvasásmódoktól függött, amelyek lehetővé tették a regény új médiuma által megkívánt hallucinációszerű befogadói módokat. Az 1900 körüli korszak olyan médiumok segítségével váltotta le az érzékelés efféle hallucinációs formáit, mint a film vagy a gramfon, amelyek közvetlenül hatottak az érzékekre. Kittler egyik korszakot sem nyilvánvaló fenomenalitásukon, hanem az érzékelhető környezetet létrehozó médiumok feltárásán keresztül elemezte. A

---

8 Steven LEVY, *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*, London, 1984.

Lejegyzőrendszerek 1800/1900 arra tett kísérlet, hogy áttörje a hermeneutika védett üzemmódját, és meghackelje az 1800/1900-as lejegyzőrendszereket. Hogy ez nem pusztán a kultúratudomány megújítását célzó újabb metaforakészlet, nyilvánvalóvá válik azzal a ténnyel, hogy Kittler áramkörtként próbálta meg vizualizálni az 1800-as lejegyzőrendszert, gépként, amelyet meg lehet hackelni.⁹ Egy rendszer meghackelése nem hermeneutikai perspektívát igényel, amely valamiféle mélyebb jelentést akar kivetíteni, hanem egy rendszer struktúráját és működését kívánja feltárni. Kittler irodalomtudományi tevékenysége pontosan ezt a hozzáállást mutatja az irodalom rendszere felé. Nem hermeneutikai tartalma miatt olvas irodalmat, hanem azt kérdezi, hogyan állítja elő az irodalom a jelentést. Nem elégedett meg többé az irodalmi termelés fekete dobozával, amely a motívumokat, metaforákat és narratív struktúrákat a szerző áthatolhatatlan zsenialitásán keresztül közvetíti. Kittler inkább azt az operációs rendszert kísérlette meg feltárni, amely lehetővé tette az irodalmi mű megjelenését.

Kittler médiaelméleti fordulata teremtette meg azt a fókuszot a hardvertudományokra vagy a médiaarcheológiára, amelyben magától értetődővé vált a hackerként értett kultúratudós elgondolása. Ugyanakkor ez az odafordulás a kommunikáció anyagságaihoz nem azt jelenti, hogy a médiaelméleti perspektívának szükségszerűen maga mögött kell hagynia az irodalom birodalmát, inkább azt foglalja magában, hogy az irodalomtudósoknak folytatniuk kellene Kittler kísérletét, hogy egyre mélyebb és mélyebb szinten hackeljék meg az irodalom nagyszerű gépezetét.

Fordította Vásári Melinda

Irodalom

KITTLER, Friedrich, *Gramophone, Film, Typewriter*, California: Stanford, 1999.

KITTLER, Friedrich, *Protected Mode = Uő, Literature, Media, Information Systems*, Amsterdam, 1997, 156–168.

KITTLER, Friedrich, *There is No Software = Uő, Literature, Media, Information Systems*, Amsterdam, 1997, 147–155.

KITTLER, Friedrich, *Rockmusik: Ein Missbrauch von Heeresgerät. Appareils et Machines a Représentation. MANA. Mannheimer Analytica* 8 (1988), 87–101.

LEVY, Steven, *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*, London, 1984.

On the Misuse of Military Equipment or How To Do Things With Media

This paper considers Friedrich Kittler's statement that the misuse of military equipment drives the development of technology as a heuristic perspective. From this point of view one can explain the possibility of engaging in a creative media practice although "media determines our situation."

Keywords: Friedrich Kittler, military, technology, hacker, media determinism

Arndt Niebisch, Dr.,
tanársegéd, Universität Wien, Institut für Germanistik
arndt.niebisch@univie.ac.at

---

9 Friedrich KITTLER (és Stefan BANZ), *Platz der Luftbrücke. Ein Gespräch*, Berlin, 1996, 45–46.